

Research, Thesis Writing And Text Editing

Phd 2nd Semester

انواع تحقیق در حوزه ادبیات و ویژگی های آن

مرجع شناسی و روش تحقیق

در

ادبیات فارسی

دکتر خا مرزا ستود

مازنان مطالعه میوه کتب علوم انسانی
دانشگاه

۲۱۶. مطالعات و انواع پژوهشهای ادبی

یکی از محققان، مطالعات ادبی را به پنج بخش به شرح زیر تقسیم کرده است:
۱. ادبیات نظری یا تئوری ادبیات؛ که قسمتی از آن، یعنی بحث و

تحقیق در باب زیبایی‌هنری و زیبایی طبیعی و احساس زیبایی و ارتباط بین این دو، جزئی از زیباشناسی یا علم الجمال^۲ است، و قسمت دیگر آن عبارت است از بحث و تحقیق راجع به هدف و مقصود ادبیات، ماهیت و معنای عالم شمول و واقعی و حقیقی ادبیات، خواص بارز و مشخصی که در تمام ادبیات جهان

۱. آگاه شدن از منابع مورد نظر از طریق مراجعه به فهرستها (از قبیل فهرست کتب چاپی و خطی و فهرست مقالات) و کتابشناسیهای موضوعی میسر است؛ همچنین از طریق استعلام و کسب خبر از اهل فن.

۲. برای آگاهی از توضیحات بیشتر در این بند ر.ک.: مقاله «تحقیق درست» از استاد دکتر عبدالحسین زین کوب، در مجله سخن، ج ۹، ش ۵ (مرداد ۱۳۳۷)، ص ۴۰۹ - ۴۱۶.
همچنین ر.ک.: صفحه ۱۷ رساله پژوهش نوشته دکتر آریانپور، ایشان در این رساله چند ویژگی از برای مسئله مناسب تحقیق به این شرح برشمرده‌اند:

«برای بهبود جامعه با تکامل علم سودمند است.

ناگشوده است با گشوده ولی گسترش نیافته است...

با توجه به توانایی پژوهنده و امکان علمی عصر او، گشودنی یا گسترده‌تری است؟

مورد علاقه پژوهنده است.»

۳۵۸ مرجع‌شناسی و روش تحقیق در...

مشترک است. وظیفه اصلی و اساسی ادبیات در جهان زندگی، خدمت و تأثیر ادبیات در جامعه، نقش ادبیات در بهبود زندگی و پیشرفت فکری و معنوی بشر و جستجوی حقیقت، مطالعه ادبیات به مفهوم عام آن، مطالعه ادبیات به مفهوم خاص آن، نظریه‌های «هنر برای هنر» و «هنر خدمتگزار اخلاق» و «هنر در خدمت جامعه و بشریت»، ادبیات ملی و ادبیات جهانی، مشابهت و اختلاف ادبیات با دیگر هنرها و ارتباط و بستگی آن با علوم اجتماعی دیگر، یعنی مطالعه غیرذاتی و اصلی و درونی ادبیات.

غزنوی و دهها منظومه حماسی دیگر؛ یا تأثر نظامی از ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی در سرودن خسرو و شیرین، و تأثیر خمسه او بر امیر خسرو دهلوی و جامی.

۳. ادبیات مقایسه‌ای؛^۱ که عبارت است از «تحقیق در باب روابط و مناسبات بین ادبیات ملل و اقوام مختلف جهان. در ادبیات مقایسه‌ای آنچه مورد نظر محقق و نقاد است، نفس اثر ادبی نیست، بلکه تحقیق در کیفیت تجلی و انعکاسی است که اثر ادبی یک قوم در ادبیات قوم دیگر پیدا می‌کند؛ یا به عبارت دیگر تحقیق درباره آن تصرف و تدبیری است که هر قومی در آنچه از آثار ادبی قومی دیگر اخذ و اقتباس می‌کند، به عمل می‌آورد. ادبیات تطبیقی در پی آن است تا معلوم کند که کدام یک از آثار، تحت تأثیر و نفوذ اثر دیگری به وجود آمده است؛ و حدود تأثیر هر اثری در آثار نویسندگان اقوام دیگر چیست.»

۲. انتقاد ادبی یا سخن سنجی یا نقد ادبی؛^۱ عبارت از تحقیقاتی است که راجع به موضوع و طرز بیان و «ارزش و امتیاز و سنجش میزان لطف و روانی و زیبایی یک اثر خاص و یا اشعار و نوشته‌های ادبی یک سبک معین صورت می‌گیرد. در این مورد بحث و تدقیق درباره سبکهای گوناگون که شامل بحث در روحیه گوینده و انقلابات و هیجانهایی که به هنگام پدید آوردن یک اثر ادبی در مغز وی جریان داشته، و طرز فکر و هنری که در تنظیم اجزای آن فکر به کار رفته و زبانی که گوینده برای بیان آن افکار برگزیده است، آغاز می‌شود؛ و تنها مقصود آن تعیین درجه لطف و امتیاز و زیبایی و ارزش ادبی است که باید اساس این تحقیقات بر زمینه‌ای غیر از تأثرات اشخاص که ناچار تابع اغراض و احساسات فردی است بنا نهاده شود.»^۲

اگر سخن از تأثیر عوامل ادبی یک جامعه یا یک زبان بر ادبیات آن؛ یعنی تأثر شاعر یا نویسنده از ادبیات گذشته یا تأثیر او بر شاعران و نویسندگان بعد از وی به میان آید، از این مبحث به نام نقد نفوذ یا نقد تأثیر یاد می‌شود؛ مثلاً تأثر فردوسی از شاهنامه‌های منثور و گشتاسپ‌نامه دقیقی بلخی و تأثیر وی بر گرشاسپ‌نامه اسدی طوسی، شهریار نامه مختاری

1. Criticism

۲. صورتگر، لطفعلی؛ سخن سنجی، ص ۷.

۴. تاریخ ادبیات؛^۲ یا تاریخ ادبی،^۲ عبارت از تحقیقات و مطالعاتی است که بر اساس قوانین مشخصی در باب تطور ادبیات یک زبان یا یک جامعه معین صورت می‌گیرد.

در این مبحث از پیدایش نخستین آثار ادبی یک جامعه و ادامه و تحولات آن آثار در دوره‌های مختلف تا زمان معاصر، تکامل و انحطاط آن، علل و اسباب این تکامل و انحطاط و پیدایش انواع ادبی،^۴ در خلال تأثیر عوامل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، علمی، مذهبی و دگرگونی‌های وضع زندگی و تأثیر جنبشها و انقلاباتی که سبب تغییر کلی یک جامعه از حالی به حال دیگر می‌شود، سخن به میان می‌آید.

۵. فنون ادبی؛ که عبارت است از بدیع، بیان، عروض، قافیه، معانی و به

1. Comparative Literature

2. History of Literature

3. Literature History

4. Type of Literature or literature genres

۳۶۰ مرجع شناسی و روش تحقیق در...

صورت مباحثی جداگانه و مستقل تنها در ادب عربی و ادبیات فارسی و پشتو مورد تحقیق قرار گرفته است. یک قسمت مهم دیگر از فنون ادبی که امروز در جوامع غربی نیز اهمیت زیاد دارد و عبارت است از انتخاب الفاظ و کلمات^۱ و در قدیم طوری که در تقسیمات علوم ادبی دوره اسلامی مشاهده می شود به نام (علم استعمالات الفاظ) موجود بود، امروز در ادبیات فارسی به صورت مباحثی جداگانه و مستقل تحقیق و تدریس نمی شود.^۲
بر اساس مطالعات پنجگانه ای که ذکر شد جنبه هایی از تحقیقات ادبی را می توان به شرح زیر ارائه داد:

را می‌توان به شرح زیر ارائه داد:

۲۱۷. جنبه‌های پژوهش‌های ادبی

پژوهش‌های ادبی را بر چهار قسم می‌توان تقسیم کرد:

۱. تألیف و تحقیق مستقل در موضوعات گوناگون ادبی؛ مانند تحقیق در احوال و آثار و آرا و عقاید و محیط زندگی شاعر یا نویسنده‌ای؛ تحقیق در متون، شامل تحقیق در سبک‌های نظم و نثر در دوره‌های مختلف؛ تحقیق در نکات دستوری؛ تحقیق در فنون سخن؛ تحقیقات لغوی و تاریخ زبان و ادبیات تطبیقی.

۲. تصنیف مانند عرضه نظریه‌های جدید در موضوعات ادبی و نقد

ادبی.

۳. تصحیح متون خطی براساس روش‌های انتقادی، التقاطی و توأم.

۴. شرح کامل متون و یا شرح لغات و اصطلاحات و ترکیبات دشوار.

بنابراین پژوهش‌های ادبی با فعالیت‌های ادبی فرق دارد؛ مثلاً سرودن شعر و نوشتن نمایشنامه و داستان و ترجمه آثار دیگران فعالیت ادبی است، ولی در تقسیم‌بندی ما پژوهش ادبی تلقی نمی‌شود.

1. Diction, Choice of Words

۲. نکته سعیدی، م. ن؛ «ادبیات و مطالعات ادبی» ادب؛ ج ۱۱، ش ۲ و ۳ و ۴ (۱۳۴۲)، ص ۱۳-۴۶.

نقد ادبی و سخن سنجی در زمره تحقیقات ادبی به شمار می روند ولی ذکر اصول و شرایط آن را مجال دیگری باید و جایی دیگر. تنها به این نکته اشاره می کنیم که نقد و سنجش ادبی متضمن شناخت ارزش و بهای آثار ادبی و شرح و تفسیر آن است به نحوی که معلوم شود نیک و بد آن آثار چیست و منشأ آنها کدام است، والبته کار هر کس نیست.^۱